

Ács Margit: Csak víz és levegő

Öt novellát adott ki Ács Margit, s a vékony kötettel (miként folyóiratbeli publikációival) egy csapásra bevette az irodalmi közvéleményt. Persze lesznek, akik át-böngészik írásait s azt mondják: megint egy nőíró. Lesznek, akik a mai prózáunkban divatozó stíluspompát vélik elbeszéléseiben fölfedezni. Némelyek így az irodalomnak a kis dolgok, mások a forma mögé rejtőző közepszer feliratú skatulyái felé „egyengetik” az író útját. Ezeknek az olvasóknak (és ítéseknek) azonban nincs igazuk. Ács Margit életükről, világükről hiteles képet adó realista író.

A szerző nevével eddig kiadói szerkesztőként, tanulmányíróként és kritikusként találkozunk. „Tanulmányokat és kritikákat írtam, amelyek nagyobb részt a *Tiszatájban* és a *Magyar Nemzetben* jelentek meg, és 1970 óta — lopott időben és lelepleződéstől félve — novellákat. (1976-ban kerültek nyilvánosság elé a *Tiszatájban* és a *Kortársban*)” — olvashatjuk a fűlszövegen. Ebből az önjellemzésből két dologra is föl kell figyelnünk. Az egyik: Ács Margit igazán nem tartozik azok közé, akik egy-két így vagy úgy összeütött és nagyjából alkotásnak nevezhető iromány után babérajakon pihennek, és nagy sértetten a halhatatlanság összes létező elismerési formáit reklamálják. Pedig kiadói emberről lévén szó, neki igazán nem kellett volna kívárnia a hét szűk esztendő. A másik dolog inkább kérdés: hogyan lehet az irodalomtörténetészi, kritikusi indulást nem fölcserelni, hanem kiegészíteni a szépírói tevékenységgel? Példa ugyan — pozitív és negatív egyaránt — volt már irodalmunk történetében. Mert Gyulai Pál, Szerb Antal, Sőtér István — hogy csak néhány nevet említsünk — a magyar próza élvonalába került be, nemcsak az irodalomtudományéba. De vajon ki emlékszik ma már — a korszakot búvároló filozofokon kívül — Beöthy Zsolt vagy Schöpfung Aladár prózai munkáira? Ács Margit novelláskötete nem az irodalmár szépírói ambícióinak többé-kevésbé színvonalas kiélése. A *Csak víz és levegő* szuverén írói világot tár elénk.

Párás, meleg szél a kötet első darabjának. Azt mondhatnánk: ami ebben az elbeszélésben lejátszódik, magánügy. Ám amíg Ács Margit ezt az ízig-vérig magánéleti szférába sorolható történetet előadja, teljes írói fegyvertárát is sejteti. Ez a novella ugyanakkor a kötet egyik fontos motívumát is tanulmányozni engedi. A már nem éppen fiatal előadó-művész és a még csaknem kölyök beatelező kalandja lényegében — ha úgy tetszik — a világirodalom örök témája. A korosodó asszony, akit a fiatalságnak már a látványa is elbűvöl és földül Euripidész *Hüppolitosz*ától, Racine *Phaedrájától* Sommerset Maugham regényéig (*Színház*) és Thomas Mann elbeszéléseig (*A megtévesztett*) vissza-visszatér az irodalomban. Az idősebb, a kiszolgáltatottabb mindig megalázottként kerül ki a játékból, s ez a megalázottság — függetlenül az események végkifejletétől — mindenképpen tragédia. „Hát tényleg vége az életnek?” — kérdezi a *Párás, meleg szél* Valériája. Töprengéseit, kifinomult meditációit lerombolja, meggyalázza a kegyetlen valóság. Naturalizmus — akár ezt a szót is leírhatjuk. Mivel nemcsak a klasszikus, zolai naturalizmus létezik, föltör az akkor is, ha az író egészen közelről nézi az életet. (A „fiatal és elkényeztetett fiú” durva kifejezéseitől Valéria esti sétájának és az ágyjelenetnek részletező leírásáig sok példát hozhatunk erre az ábrázolási módszerre.) A *hiány* című elbeszélés hősnője — már amennyiben így nevezhetjük egyáltalán — szintén „az öregség küszöbén” áll, „és nincs semmi, amiben biztos volna, amire tarthatna valamit, amit benyújthatna a világnak, mint dicséretes bizonyítványt, igazolópapírt az életéről”. A generációs különbség a *Néhány trükkben* is megjelenik. Ilona irigykedéssel, gyűlölettel párosult taktikázása (trükkorozata) régi nagy szerelme fiatal feleségével ismét alkalmas a téma újabb oldalának megmutatására. Furcsa módon még a *Csak víz és levegő* című novellában is föltűnik ez a motívum. (A huszonöt éves Kamilla nosztalgiája, amikor a nála valamivel fiatalabb Dániel szép arcában és fiatalságában gyönyörködik.)

A magyar irodalomból Kaffka Margit óta nem hiányoznak a jelentős nőírók. Kevésbé jelentősek előtte és utána voltak és vannak. Közöttük nem egy kitűnő stílusista, de a kor lényeges problémáit már nemigen érző író. Ács Margit *A hiány* című novellája, mely véleményünk szerint a könyv legjobb írása, problematikájának sokrétűségével, művészi eszközeinek célszerű keresetlenségével föltehetőleg biztosítja ennek az elbeszélésnek a helyét a mai magyar irodalom képzeletbeli reprezentatív novellaantológiájában. Az elbeszélés egyszerűsége, kegyetlen őszintesége, a két család tagjai közötti bonyolult kapcsolatok bemutatása, a kínos eljegyzési vacsora leírása, a múltbeli tragédia földidézése megrázó hatással van az olvasóra. Sikerült ebben a novellában Ács Margitnak egy izgalmas, napjaink elevenébe vágó kérdést megragadnia. A hiány azonban még annál is több, amit a látszólagos főtéma (a munkáscsalád és az úgazdag család között feszülő ellentét) kínál. Ács Margit nemcsak úgazdagoké a stupiditását leplezi le, a másik oldalt sem kíméli: a kiüresedett életet fölött is ítéletet mond. S ebben nagy segítséget jelentnek számára a szereplők és a közöttük levő összetett viszonyok ábrázolása. Az írás hősnője (a munkáskáder Kornél felesége) — műveltségbeli, szellemi korlátai miatt — inkább csak érzi, mint érti a dolgokat, a történeteket. Valami plebejus ellenszenv dolgozik benne (az emberi, életmódbeli stb.) másféleségek iránt. Ugyanakkor az is igaz, hogy benne és férjében jóval több rokonszenves vonás van, mint a másik család tagjaiban. De ahogy élnek, az rettenetes. Attól kezdve, hogy „a buta liba” (zabigyerekkel a nyakában) az élmunkás és sztahonovista Kornéllal megismerkedett, majd összeházasodott, életük végletesen leredukált és jellegtelen lett.” („...némán élni egymás mellett huszonöt évig, évente csupán három-negy kérdés... Huszonöt év alatt maximum száz kérdés. Száz mondat. S válasz még kevesebb.”) Az asszonnyá érett egykori butuska kislány mellett Kornél pedig imígyen prezentáltatik: „...ahhoz az emberfajtához tartozik, amelyikre hol azt mondják: sziklaszilárd karakter, hol azt: csökönnyös számár.” Vagy ahogy felesége jellemzi: „Tényleg olyan, mint ezek a maóisták vagy guevaristák, csak vénebb és hülyébb. Mit bantja őt, hogy a Márta-féle úrnőkből párttagok lettek. Azelőtt is voltak ilyenek a pártban, csak megjátszották magukat, mert akkor más volt a stílus.” Es Márta, az echt úrnő mellett ott ügyetlenkedik férje, Gyulus, „ez a borzasztó buta ember”. Az ő ostoba megjegyzése végképp elrontja az összejövetelt. Gyulus ugyanis a másik család „jövátehetetlen tragédiájára”, a kedvenc fiúnak az 56-os ügyekbe való beleveredésére — eltűnésére és (valószínű) halálára kérdez rá. Színpadra kívánczoló drámai szituáció alakul így ki. Mivelközben Gyulus menteni próbálja a menthetetlent („...hiszen azért te is jó magyar ember vagy, elvtárskám, nem igaz?”) Kornélék rádöbbennek arra, hogy valami jövátehetetlenül hiányzik az életükből. Kiderül, Kornél is gyászolja — a maga módján — Ferikét. Akár ellenségévé lett a fiú 56-ban, akár nem, még mindig többre becsüli őt, mint a Márta—Gyulus-féle kaméleonokat. Kornél — míg végleg összezizza a felesége által nagy ügyvelbajjal megvalósított vacsora maradék ünnepélyességét — kijelenti: nem kapnak „ötvenhatos mártírt hozományba. Az a fiú az én ellenségem volt, és az én halottam”.

Szándékosan időztünk el *A hiány* című novellánál. A kötet többi írása nem éri el ennek a — maradandó olvasói élményt is jelentő — műnek a színvonalát. Az *Opus 0,1* újjgyakorlat inkább, az írói mesterség fogásainak kipróbálása. A kallódó, a lötyögő fiatalok ábrázolása a próba, a gyakorlat ellenére is rutinos írásnak tetszik, jóllehet nem emelkedik a mai prózánkban jól ismert, hasonló típusú írások átlaga fölé. A *Néhány trükk* már emlékezetesebb írás. A történet ugyan borotvaélen átnacol: az elbeszélés hősei (két házaspár) campingező turisták, akik gondtalanságukba egy kis keresztöltéses szerelmet vegyítenek. Közben szó esik erről is, arról is, s az elbeszélés egy pillanatra már majdnem elsüllyed saját jelentéktelenségében. De amikor komolyra fordul a játék — Editke, a kis műszaki rajzoló, aki már csak koránál fogva is kilóg a társaságból, action gratuite-szerűen beleveti magát a tengerbe —, ismét meggyőződhetünk Ács Margit novellaírói tehetségéről. A *Csak víz és levegő* ismét egy látszólag érdektelen történetből bontja ki a megalázás-megaláztatottság motívumát. Kamilla és Dániel, a két egykori szerelmes találkozása a hazugságra

döbönt rá. De valóban megalázta-e Kamillát az életét máshol és másképp (bár logikátlanul és meggondolatlanul) kereső Dániel? „Nem ő tartott ki hat éven át egy Dánielhez fűződő rögeszme mellett, hazudva — mindig csak kicsit —, de hazudva egyfolytában?”

Illés Endre írja egy helyen: „A regényíró fejezethosszat gondolkozhatik, jellemezhet, kísérletezhet, boncolhat, elemezhet, halmazhat, míg a novellistának két-három mondattal kell életre és életbe rántania hőseit.” E pontos meghatározást, illetve különbségtételt figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Ács Margit írásai egy par excellence novellistára vallanak. (Bár kíváncsiak lennénk arra is, hogy az író a nagyobb epikai formával hogyan birkózna meg.) A kötet írásai egyébként a klasszikus, de a modern próza újításait is felhasználó novella szabályai szerint íródtak. (Egyébként Ács Margit nem hoz radikális formai újítást, sőt, olykor nagyon is hagyományosnak tűnik a forma.) Egységes filozófiájuk, a modus vivendivel kapcsolatban határozott állásfoglalásuk van ezeknek a novelláknak. Ám a konkrét ábrázolásnak nem kell megküzdenie az elvont tételekkel. Ács Margitnak az írás minden csínja-bínja a kisujjában van. A már említett helyzetteremtő és jellemábrázoló képességen kívül az invenciózus szerkesztés, a remek párbeszéd is hozzájárulnak az írás sikeréhez. Ács Margit jó megfigyelő, szenvedélytelen kommentátor, kevés szóval is sokat mond. Néha egy-két jelzővel ábrázol embereket. Jó érzéke van a konfliktushelyzetek, a kritikus pillanatok megválasztásához.

Nagy várakozással nézünk Ács Margit irodalmi fejlődése elé. Bár kötete egyetlen színvonalú, az (értékben különböző) írói rátalálás mellé kudarcra nem hozhatunk példát. A novellák után található évszámok is megnyugtatók: a könnyebb halványabb írásai 1970-ben, az erősebbek 1975-ben születtek. Mindazonáltal megnyugtató soraink ellenére további nyugtalanságot kívánunk Ács Margitnak. (*Szépirodalmi* 1977.)

OLASZ SÁNDOR

Újhelyi János: Feketevágás

Kortárs, sorstárs, osztályostárs könyvét aligha olvashatja hideg tárgyilagossággal az ember. Tanúk szembesítése ez, éppolyan izgalmas is. Úgy történt csakugyan! Te miért emlékszel másként? Miért emlékszünk egyformán? Igazából egy másik könyvvel lehetne csak válaszolni a rengeteg rajzó kérdésre, ezúttal mégis belül kell maradnunk a recenzió kerítésén.

A hasonlóság, azonosság, vagy a feltűnő különbségek jelentik-e vajon a nagyobb izgalmat, amikor Varga Sanyika (ő játssza a tizenéves Újhelyi Jancsit a legtöbb novellában) történeteit olvasom? Milyen kísértetiesen (és bizonyára általánosíthatóan) egyező élmény a kamaszkor küszöbén állva szembetalálkozni az első valódi csalódással: a felnőttek világa más, mint hittük. Azt gondoltuk, ott már gyermeki füllenéseinkről is le kell szoknunk, s íme, ők vaskos hazugságokat hisznek el egymásnak, számunkra érthetetlen közös megegyezés alapján. Manipuláció, mondanák ma, de akkor a fogalmat nem ismertük, igazság és álság szembesülését szenvedtük, akár Nyilas Misi, csak éppen más korban, s egészen más helyzetben. Varga Sanyika például Kukkantó Marcit, a gyermekújság vagány munkatársát keresi, kivel évek óta váltják a levelet. Vidám, szavunkat-gondunkat értő cimbora helyett azonban jócskán kopaszodó, enervált, pálinkaszagú úriember áll eléje a folyosón. Szerepet alakított csupán, soha nem érdekelte hát a falusi úttörőkről szóló levél, azt sem tudja valójá-